

AZƏRBAYCAN TOPONİMİYASI MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜNDƏ

YADİGAR CƏFƏROV

Yunan dilində «yer», «məskən adı» (topos - «yer», onoma - «ad») mənası verən toponim bir coğrafi obyektə digərindən fərqləndirən dil işarəsidir. Toponimlərin ümumi məcmuyu toponimiya, bu dil işarələrini öyrənən elm sahəsi isə toponimika adlanır.

Toponimlər böyük ideoloji tarixi əhəmiyyətə malikdir. Çünki ayrı-ayrı coğrafi adlar dilin qayda-qanunlarını, konkret xalqın, həmçinin onun törənməsində, formalaşmasında iştirak etmiş müxtəlif tayfa və etnik qrupların həyatı keçmişini, eləcə də digər ictimai-siyasi amilləri özündə əks etdirir.

Rus toponimist alimlərindən E.Murzayev toponimlərin bu keyfiyyətini əsas tutaraq yazır: «Coğrafi adlar müəyyən bir dövrün, onlardan bir çoxu isə müəyyən formasiyaların məhsulu olub konkret bir ərazidə yaşayan xalqa aid tarixi, ictimai-iqtisadi, sosioloji amillərlə bağlı hadisələri əks etdirir. Bu, onu göstərir ki, toponimlər müəyyən tarixi mərhələlərdə əmələ gəlmiş, əhali miqrasiyaları, müharibələr, mədəniyyət, iqtisadiyyat və dil əlaqələri kimi konkret tarixi hadisələrdən asılı olaraq formaca və çox vaxt məzmunca dəyişmişdir» [15. 151-167].

A.Axundov Azərbaycan toponimiyasını protoazərbaycan toponimiyası (e.ə. III-II minillik), qədim Azərbaycan toponimiyası (e.ə. V - b.e X əsrlər), orta Azərbaycan toponimiyası (XI-XIII əsrlər), yeni Azərbaycan toponimiyası (XVIII-XX əsrin əvvəlləri) və ən yeni Azərbaycan toponimiyası (Sovet dövrü) olmaqla beş tarixi dövrə bölmüşdür [2. 11-12]. Ötən əsrin 80-ci illərinin sonlarından başlayaraq Azərbaycanın müstəqillik dövrü də bu sıraya yeni bir tarixi mərhələ kimi daxil oldu. Bu dövrdə Azərbaycanın coğrafi adlar sistemində köklü dəyişikliklər baş vermişdir.

Bu mərhələ Azərbaycan toponimiyasında uzun illərdən sonra nəhayət ki, milli köklərə qayıdış dövrü kimi səciyyələndirilməlidir. Azərbaycan ruhuna yad ideologiyaların xalqın, torpağın yaddaşından silib unutturmağa çalışdığı qədim adlarımızın geniş tərkibdə bərpası prosesi məhz bu dövrdən başlayır. Məzmununda bütöv bir tarix yaşadan coğrafi adlarımız məhz bu dövrdə öz statusuna qaytarılmış, Azərbaycanın toponimik mühiti yad formantlardan xeyli dərəcədə təmizlənmişdir.

Toponimlər hər hansı coğrafi obyektin vətəndaşlıq pasportudur. Yeni doğulmuş körpənin milliyyətini onun valideynlərinin etnik mənşəyi müəyyənləşdirdiyi kimi torpağın milliyyətini də ilk dəfə ona ad qoyan xalq, etnos müəyyənləşdirir. İlk dəfə Azərbaycan toponimlərinin tədqiqinə cəhd göstərən Abbasqulu ağa Bakıxanov təsadüfi olaraq qeyd etmirdi ki, «Əgər

ölkənin qəbilələri, kəndləri, binaları və qədim asarı geniş bir surətdə tədqiq edilərsə, əhalinin mənşəyini təyin etmək mümkün olacaqdır» [5. 29].

Ona görə də hər hansı ərazinin işğalı ilk növbədə o əraziyə aid coğrafi adların yadlaşdırılmasından başlayır. Rusiya imperiyasının iki yüz ilə yaxın müddət ərzində Azərbaycanın toponimlər sistemində həyata keçirdiyi dəyişikliklər bu siyasətin bariz nümunəsidir.

Bircə tarixi fakt Rusiyanın coğrafi adlar siyasətinin mahiyyətini tam açıqlaya bilər. Məlumdur ki, qədim Gəncə şəhəri 1804-cü ilin 3 yanvarında çar generalı P.D.Sisianovun komandanlığı altında işğal ediləndən sonra yerli əhalinin müqavimətinə görə bu şəhər çar I Aleksandrın arvadının şəərəfinə Yelizavetpol adlandırılmışdır. Bu addımdan sonra Sisianov hətta Gəncə toponimini dilə gətirənlər üçün xüsusi cərimə də kəsmiş, 1918-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti şəhərin tarixi adını bərpa edənə qədər bu qadağa qüvvədə qalmışdır.

Sovet hakimiyyəti illərində Azərbaycanın milli toponimlərinin ruslaşdırılması siyasəti xüsusilə geniş vüsət aldı. 1930-cu ildən başlayaraq sovet imperiyasının əksər regionlarında olduğu kimi Azərbaycanın da inzibati ərazi quruluşunda köklü dəyişikliklərin aparılması məlum siyasətin bütün ölkə ərazisi üzrə tətbiqinə geniş şərait yaratdı. Bir sıra şəhər, rayon, şəhər tipli qəsəbələrin təşkili zamanı yaşayış məntəqələrinin qədim adları sənədlərdən silindi. Bu məntəqələrə sovet quruluşunun ideologiyasını əks etdirən adlar verilməyə başladı. Eramızdan əvvələ aid ən qədim Azərbaycan toponimlərindən biri olan *Qəbələ (Xavala)* məhz bu dövrdə *Qutqaşen (1930)* edildi. Qədim *Gəncə* adı *Yelizavetpoldan* sonra ikinci dəfə dəyişdirilərək *Kirovabad (1935)* oldu. *Beyləqan* torpağı «*Mil qruppasının 5 nömrəli sovxozu*» kimi qeyri-normal bir adın ardınca *Jdanov (1939)*, *Şəmkir (Şamkur) Annino* adından sonra *Şamxor (1938)* adlandırıldı.

Bu illərdə həmçinin *Abdallar-Laçın (1923)*, *Goranboy-Qasım İsmayılov-(1938)*, *Aşağı Ağcakənd-Şaumyan (1938)*, *Hacıqabul-Qazıməmməd (1939)*, *Hil-Qusar (1938)*, *Dəstəfur-Daşkəsən (1956)*, *Zubovka-Əli Bayramlı (1954)*, *Qaradonlu-İmişli (1938)*, *Vərgədüz-Yardımlı (1938)*, *Züvənd-Lerik (1938)*, *Tərtər-Mirbəşir (1949)*, *Biləsuvar-Puşkin (1938)*, *Nərimanov-Xanlar (1938)*, *Qalaqayın əvvəlcə Petropavlovka, daha sonra Sabirabad (1931)*, *Qaryagin-Füzuli (1959)* adları ilə əvəz edilmişdir.

Astraxanbaza əvvəlcə *Puşkin*, daha sonra *Cəlilabad (1967)*, *Şəmkir* rayonundakı tarixi *Bittili* kəndinə *Yeniabad (1954)*, Bakının Binəqədi rayonundakı *Qaraçuxur qəsəbəsinə Serebrovski (1964)*, *Qızılburun* şəhər tipli qəsəbəsinə - *Siyəzən (1954)* adı da eyni dövrdə verilmişdir.

Bu dövrdə həmçinin *Dəvəçibazar-Dəvəçi (1944)*, *Yelenendorf-Xanlar (1938)*, *Yuxarı Daşkəsən-Daşkəsən (1948)*, *Keşlə-Nərimanov (1957)*, Ağdamın *Məşədilər kəndi-Əfətli (1955)*, *Neftçala-26 Bakı Komissarı (1952)*, Lənkərana aid *Sara adası-Nərimanabad (1957)*, Tovuzdakı *Traubenfeld kəndi-Yenikənd (1942)*, Xaçmazdakı *Xanoba kəndi-Zeyxuroba (1954)*, Şəmkirdəki *Hacı Ələkbərli kəndi-Dəllər-Cırdaxan (1954)*, Bakının *Şıx kəndi-Xanlar* qəsəbəsi adlandırılmışdır.

Eyni dövrdə təşkil edilmiş yeni qəsəbələr də sovet quruluşunun tələblərinə uyğun şəkildə adlandırılmışdır: *Pervoye may - Bir may (İmişli-1930)*, *Qırmızı qəsəbə (Quba- 1933)*, *26 Bakı komissarı (Neftçala-1935)*, *28 aprel (Yevlax-1946)*, *İliç (Şərur-1948)*, *Kalininkənd (Kəlbəcər-1960) və s.*

Belə addəyişmə siyasəti Azərbaycanın ayrı-ayrı ərazi vahidlərinə göz dikmiş ermənilərin də yer adlarımıza qarşı vandalizm aktları həyata keçirmələri üçün əlverişli zəmin yaratmış oldu. Təkcə bir faktı qeyd edək ki, 1935-1973-cü illər arasında ermənilər Qərbi Azərbaycandakı tarixi torpaqlarımızda, eləcə də Dağlıq Qarabağda 300-dən artıq Azərbaycan mənşəli makrotoponimi dəyişdirərək erməniləşdirmişlər.

Göründüyü kimi dövlət müstəqilliyimizin rəsmən elan olunduğu tarixə hələ bir neçə il qalmış Azərbaycanın toponimlər sistemində böyük dəyişikliklərin başlanması üçün kifayət qədər əsaslar vardı. 80-ci illərin sonlarından etibarən Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında özünü göstərən yeni meyillər belə bir prosesin başlanmasına zəmin yaratmış oldu. İlk mərhələdə bu işlə Azərbaycan Mədəniyyət Fondu daxilində formalaşdırılmış Elmi-İctimai Şura məşğul olur, bu qurum ayrı-ayrı yer adlarının mənşəyini öyrənir, həmçinin toponimlərin dəyişdirilməsi prinsiplərinə dair ictimai müzakirələr təşkil edirdi. 1989-cu ildən başlayaraq toponimlərin dəyişdirilməsi işi artıq dövlət siyasətinin tərkib hissəsinə çevrilmiş oldu. 1989-cu ilin 15 fevralında Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti yanında Toponimika komissiyasının yeni tərkibi formalaşdırıldı və bu komissiyanın fəaliyyəti ilə toponimik sistemdə gedən proseslər intensiv xarakter aldı.

İlk mərhələdə aşağıdakı mikrotoponimlər yeni, milli coğrafi adlarla əvəz edilmişdir: *Jdanov-Beyləqan (18 mart 1989)*, *Kirovabad - Gəncə (7 dekabr 1989)*, *Şaumyan - Xətai (5 yanvar 1990)* *Orconokidze - Suraxanı (18 aprel 1990)*, *Qazıməmməd - Hacıqabul (24 aprel 1990)* *Mərzə - Qobustan (5 fevral 1991)*, *Qasım İsmayılov - Goranboy (14 fevral 1991)*, *Gəncə-Nizami (Gəncə şəhərinin tarixi adı bərpa edildikdən sonra bu şəhər daxilindəki Gəncə inzibati rayonu Azərbaycan Ali Sovetinin 7 fevral 1991-ci il tarixli qərarı əsasında dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Nizami Gəncəvinin şərəfinə Nizami adlandırılmışdır)*, *Vartaşen - Oğuz (7 fevral 1991)*, *Qutqaşen - Qəbələ (7 fevral 1991-ci il)*, *Mirbəşir - Tərtər (7 fevral 1991)*, *Puşkin - Biləsuvar (7 fevral 1991)*, *İliç - Şərur (7 fevral 1991)*, *Şamxor - Şəmkir (7 fevral 1991)*. 1991-ci ildə həmçinin Dağlıq Qarabağa aid *Stepanakert*, *Mardakert* və *Martuni* adları da dəyişdirilmiş, Stepanakertin qədim *Xankəndi*, *Mardakertin* qədim *Ağdərə* adı bərpa edilmiş, *Martuni* rayonu isə *Xocavənd* toponimi ilə adlandırılmışdır.

Müstəqillik dövründə Bakı şəhəri tərkibindəki inzibati rayonlarından bir neçəsinə də yeni adlar verilmişdir. *26 Bakı Komissarı-Səbail (29 aprel 1992)*, *Kirov - Binəqədi (29 aprel 1992)*, *Lenin - Sabunçu (29 aprel 1992)*, *Oktyabr - Yasamal (29 aprel 1992)*.

Göründüyü kimi Azərbaycanın daha iri yaşayış məntəqələrinin adlarında aparılan dəyişikliklər prosesi 1992-ci ildə başa çatır. Lakin bu istiqamətdə müzakirələrin, dəyişikliklər zamanı üzə çıxmış ayrı-ayrı ziddiyyətli məqamlar ətrafında yaranan mübahisələrin bitdiyini söyləmək olmaz. Qə-

dim adların bərpası, köhnə adların yeniləri ilə əvəz edilməsi prosesində təbii ki, obyektiv və subyektiv səbəblər üzündən bir sıra nöqsanlara yol verilmiş və bu da çoxları tərəfindən haqlı etirazla qarşılanmışdır.

Prosesin ilkin mərhələsində istər toponimika komissiyası üzvləri, istərsə də bu işə məsul olan digər şəxslər qarşısına qoyulan əsas tələb coğrafi adların dəyişdirilməsi zamanı sistemlilik prinsiplərinin əsas tutulması idi. Bu sahədəki çatışmazlıqların aradan qaldırılması üçün ilk növbədə həmin nöqsanları doğuran siyasi-ideoloji atmosferi dəyişmək lazım gəlirdi. Prosesin bu atmosferdən kənar aparılması, həmçinin miqyasından asılı olmayaraq bütün mikro və makroobyektlərə eyni həssaslıqla yanaşma da son dərəcə vacib amillərdən idi.

Əgər həmin dövrdə müxtəlif mətbuat orqanlarının səhifələrində bu sahəyə aid dərc edilən polemik materiallara diqqət yetirsək, görərik ki, Beyləqan, Suraxanı, Gəncə və s. bu kimi qədim toponimlərin bərpası bütün müəlliflər tərəfindən eyni dərəcədə təqdir olunur.

İctimai müzakirələrdə iştirak edən ayrı-ayrı müəlliflər addəyişmə prosesinin yalnız millətimizin taleyində fəaliyyəti şübhə doğuran ictimai xadimlərin şərfinə qoyulmuş memorial toponimləri əhatə etməsinə qarşı idilər. Onlar coğrafi obyektə Kirovun ya Jdanovun adının verilməsi ilə Əli Bayramovun və yaxud Qasım İsmayılovun adının verilməsi arasında elə bir prinsipial fərqi olmadığını vurğulayırdılar. Belə müəlliflər hesab edirdilər ki, milli mədəniyyət tariximizdə danılmaz xidmətləri olan Nizami, Xətai, Füzuli, Mirzə Cəlil, Sabir kimi nəhənglərin, habelə bəzələrində ziddiyyətli münasibətlər indi də davam edən Əli Bayramov, Məşədi Əzizbəyov, Nəriman Nərimanov kimi ictimai-siyasi xadimlərin adlarını əks etdirən Füzuli, Cəlilabad, Sabirabad, Əli Bayramlı, Əzizbəyov, Nərimanov rayonlarının da qədim adları bərpa edilməlidir.

Əlbəttə, bu fikirlərdə müəyyən həqiqət axtarmaq olar. Elmi mülahizələrdə ümumiyyətlə ictimai-iqtisadi formasiyaların spesifik cəhətlərini özündə əks etdirən coğrafi adlara maraqlı baxış mövcuddur. Memorial xarakterli toponimlər daim onları formalaşdıran ekstralinqivistik faktorlar tərəfindən idarə olunur. Bu baxımdan həmin coğrafi adların taleyi konkret siyasi quruluşların taleyindən asılıdır. Bir formasiya digəri ilə əvəz edildikdə bu kimi adlar da sıradan çıxır və yeniləri ilə əvəz olunur.

Hətta eyni formasiyanın ictimai-siyasi quruluşun ilk dövrlərində müsbət qarşılanan hadisə, proses və şəxsiyyətlərin adlarından düzələn toponimik adlar belə həmin hadisəyə, prosesə şəxsiyyətə olan münasibətin dəyişməsi ilə əlaqədar dəyişə, yerini başqa adlara verə bilər. Heç bir siyasi mahiyyət daşımayan, ərazinin hansısa cəhətlərini (relyef quruluşunu, mənsubluğunu və s.) əks etdirən sözlərdən törəmiş toponimlər isə daha uzunömürlüdür.

Bu baxımdan coğrafi obyektlərin adlandırılması zamanı memorial toponimlərdən mümkün qədər imtina məsələyə daha məqsədyönlü yanaşma kimi qəbul edilməlidir. Təbii ki, Nizami, Xətai, Füzuli, Mirzə Cəlil, Sabir kimi dühaların böyüklüyü hər hansı ictimai-siyasi formasiyanın sərhədləri ilə əhatələnir. Yaratdıqları ədəbi nümunələrlə bütün dövrlərin fəv-

qündə dayanan bu şəxsiyyətlərə münasibət heç zaman dəyişməyəcəkdir. Bununla belə onların onsuz da əbədlilik qazanmış adları ilə hər hansı tarixi faktın izinin itirilməsindənə, onların əsərlərinin çapı, xalq arasında təbliği daha düzgün addım olardı.

Lakin təəssüf ki, addəyişmə prosesində bu kimi amillər nəzərə alınmamışdır. Bu işə məsul şəxslər daha yaxın tarixə istinadən belə güman etmişlər ki, vaxtilə bu rayonlara verilmiş *Petropavlovski (Sabirabad)*, *Qaryagin (Füzuli)*, *Astraxanbazar (Cəlilabad)* kimi adların bərpasındansa, indiki variantların saxlanması daha məqbuldur. Ancaq Sabirabad rayonunun Petropavlovskidən də əvvəlki qədim *Qalağayın*, *Qaryagin* adından da əvvəl indiki Füzuli rayonu ərazisinə verilmiş *Qarabulaq*, Cəlilabad ərazisinin Astraxanbazardan da əvvəlki qədim *Hasılı* adlarını bərpa etmək olardı.

Eyni zamanda, zənnimizcə, bu prosesdə Qusar rayonunun sovet dövründə dəyişdirilmiş qədim *Hil*, Daşkəsən rayonunun *Dəstəfur*, Əli Bayramlı ərazisinin türk etnosunun məskun olduğu areallarda geniş yayılmış «Qırx» toponimindən törəyən qədim *Qırxçıraq*, Yardımlı rayonunun *Vərgədüz*, Laçın rayonunun *Abdallar* kimi qədim adları da nəzərdən keçirilməli, bu toponimlər mövcud imkanlar çərçivəsində öz statusuna qaytarılmalı idi.

Müstəqillik dövründə Azərbaycan respublikasının kənd, qəsəbə, şəhər tipli qəsəbə kateqoriyasına aid yaşayış məntəqələrinin adlarında, yəni oykonimlərdə aparılan ardıcıl dəyişikliklər də miqyas baxımından demək olar ki, ölkənin bütün regionlarını əhatə etmişdir.

Həmin dövrdə yeni coğrafi adlarla əvəz edilməsi, habelə dəqiqləşdirilməsi zəruri sayılan, bu səbəbdən də addəyişmə prosesinə cəlb edilən oykonimlərdə aparılmış dəyişiklikləri aşağıdakı dil səviyyələri üzrə qruplaşdırmaq daha məqsədəuyğun olardı.

Fonetik səviyyədə aparılmış dəyişikliklər: *Xaçbulaq - Xoşbulaq /Daşkəsən/, Nizovaya-Niyazoba /Xaçmaz/, Maniklu - Məlikli /Ağdam/, Vənkli-Vəngli, /Xocavənd/, Quruba-Qurumba /Lənkəran/, Qarabəyli-Gəraybəyli /Ucar/, Aşrallar-Aşrahlılar /Tovuz/, Nurullar-Nurallar /Yevlax/ və s.*

Morfoloji səviyyədə aparılmış dəyişikliklər: *Nərimanovka-Nərimanabad /Biləsuvar/, Şahmasur-Şahmansurlu /Kəlbəcər/, Sarov-Sarovlu /Goranboy/, Qoçbek-Qoçbəyli, Küçay-Küçeyi /Quba/, Marzıgi-Marzılı, Oruc Dizə-Kalbaoruc Dizə, Alagözməzrə-Məzrə /Babək/ və s.*

Sintaktik səviyyədə aparılmış dəyişikliklər: *Birinci İmamverdili-İmamverdili /Beyləqan/, Seyidlər-Aşağı Seyidlər /Zərdab/, Böyük Düz-Böyükdüz, Nəcəfəli Dizə-Nəcəfəlidizə, Təzəkənd kəndi-Təzəkənd, Qoşa Dizə-Qoşadizə /Babək/, Yuxarı Aza-Aza, Aşağı Aza-Azakənd, Dərkəndi-Darkənd, Sabir kəndi-Sabirkənd, Qoşa Dizə-Qoşadizə /Ordubad/, Şahbuz kəndi-Şahbuzkənd /Şahbuz/ və s.*

Leksik səviyyədə aparılan dəyişikliklər: Leksik səviyyədə dəyişikliyə məruz qalmış oykonimləri də səciyyəvi əlamətlərə görə aşağıdakı yarımqruplar üzrə sıralamaq mümkündür.

1) Rus mənşəli oykonimlər: *Razin-Bakıxanov /B.: Sabunçu/, Semyonovka-Qızılkənd /İmişli/, Novoqorlovka-Ərtəpə, Novospassovka-Pirbulaq*

*/Gədəbəy/, Arxangelovka-Bağbanlı, Novomixaylovka-Zəhmətabad, Tatyano-
ka-Aranlı, Novaqrajdanovka-Çinarlı, Novotroitskoye-Nəsimi /Biləsuvar/ və s.*

2) Erməni mənşəli oykonimlər: *Martuni-Günəşli, Spitakaşen-Qaraqoyun-
lu, Barsum-Yuxarı Çaykənd /Şamaxı/, Baruş-Aşağı Çaykənd, Nüzgər- Nə-
rimanlı /Şəmkir/, Vardanlı-Kərimli /Oğuz/, Zorkeşin-Hacıxanlı /Laçın/ və s.*

3) Sovet quruluşunu əks etdirən oykonimlər: *Leninavan qəs. - Şıxarx
/Tərtər/, Xanlar qəs. - Bibiheybət /Səbail/, 1 May qəs. - Bəhrəmtəpə /İmişli/
(Qeyd edək ki, bu qəsəbənin daha qədim adı Ağaxanlı olub), Şaumyanovsk
qəs. - Aşağı Ağcakənd /Gor./, Prişib qəs. - Göytəpə /Cəlilabad/, Kirov qəs. -
Yeni Suraxanı /Suraxanı/ və s.*

4) Ərazinin daha qədim adı ilə əvəz edilmiş milli oykonimlər: Müstə-
qillik dövründə leksik səviyyədə dəyişdirilmiş elə coğrafi adlara rast gəlinir
ki, dilimizin qayda-qanunları, milli təfəkkür tərzii ilə heç bir ziddiyyət təş-
kil etməyən bu adların yeniləri ilə əvəz edilməsi ilk baxışdan mübahisə
doğura bilər. Lakin tarixilik prinsiplərinin tələblərinə uyğun olaraq bu ad-
ların da həmin yaşayış məskənlərinin daha qədim adı ilə əvəz edilməsi
vacib sayılmışdır. Bu qrup üzrə yeni coğrafi adlarla əvəz edilmiş oykonim-
ləri iki qrup üzrə müəyyənləşdirmək olar.

a) Etnonimlər: *Üzeyirkənd-Avşar /Ağcabədi/, Xalatala-Meşəşambul /Ba-
lakən/, İkinci İmamverdili- Qaralılar /Beyləqan/, Təzəkənd-Uğurbəyli, Abdallı-
Təhlə /Bərdə/, Plankənd- Keçili, Məmmədəlilər-Qapanlı /Şəmkir/ və s.*

b) Etnonim olmayan qədim coğrafi adlar : *İyirminci-Piran, 30-cu ki-
lo metr-Yaşarməşə, 37-ci kilometr-Peştətük /Lerik/, Çiçəkli-Arıqıran /Gə-
dəbəy/, Nizami-Barlıbağ /Şəmkir/ Çağazur-Şahbulaq /Şərur/ və s.*

5) Dəyişdirilməsi mübahisə doğuran oykonimlər: Bu qrupa o coğrafi
adlar daxildir ki, onların dəyişdirilməsində müəyyən tələskənliyə yol veril-
miş, tarixi kökləri, mənşəyi dəqiq araşdırılmadan bu oykonimlərin yeni
adlarla əvəz edilməsi barədə qərar çıxarılmışdır. Bir sıra hallarda isə bu
səhvlərin aradan qaldırılması üçün qərarlar təzələnməmiş, ləğv edilən adlar az
sonra yenidən bərpa olunmuşdur. Çiçəkli adı ilə əvəz edilən Arıqıran oy-
koniminin /Gədəbəy/ çox keçmədən yenidən bərpasını, Xoynu oykonimi ilə
adlandırılan Şirvanzadə yaşayış məntəqəsinə az sonra Şirvan /Şamaxı/ adı-
nın verilməsini və digər misalları buna nümunə göstərə bilərik. Aşağıdakı
oykonimlərin dəyişdirilməsi də mübahisə doğurur: *Samer-Yeni Göycə, Çar-
daqlı-Çənlibel, Badakənd-Ələsgərli /Şəmkir/, Şilyan-Ərəş /Yevlax/, Kilsəli-
Turşsu /Gədəbəy/, İkinci Şordəhnə - Bəylik /Ağdaş/, Birinci Aratkənd-Ma-
şadqanlı /Ağsu/ və s.*

6) Estetik uyğunsuzluq baxımından dəyişdirilən oykonimlər: Tədqiqata
cəlb edilən dövrdə bəzi yaşayış məntəqələrinin adları insanların estetik
zövqü ilə ziddiyyət təşkil etdiyinə görə dəyişdirilmişdir. Bu qrupa aid oy-
konimlərin sayı bir o qədər də çox deyil: *Hoğa-Üçbulaq /Füzuli/, Şarukkar-
Kəmərqaya, Gedəmiş-Suqovuşan /Daşkəsən/, Nasosnu-Hacı Zeynalabdin
Tağıyev /Sumqayıt/ və s.*

7) Yeni ərazi vahidlərinə verilən oykonimlər: 80-ci illərin sonlarından
başlayaraq ölkənin inzibati-ərazi quruluşunda aparılan dəyişikliklərə, həm-
çinin torpaqlarımızın işğalı ilə bağlı, yurd-yuvasından didərgin düşmüş

qaçqın və məcburi köçkünlərimizin sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üçün atılan addımlara müvafiq olaraq bu dövrdə Azərbaycanda bir sıra yeni yaşayış məntəqələri, şəhərciklər, qəsəbələr, kəndlər salınmış, həmçinin indiyə qədər mövcud olsa da sənədlərdə rəsmiləşdirilməyən ayrı-ayrı ərazilərə yaşayış məntəqəsi statusu verilmiş, bu məntəqələr yeni oykonimlərlə adlandırılmışdır. *Abadlı /Bərdə/, Jarski /Neftçala/, Yeni Novruzlu /Saatlı/, Qaçaq Kərəm /Ağstafa/, Sarıtəpə /Şəmkir/, İskəndərli /Şəmkir/, Musa /Yardımlı/ və s.*

Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzü nəticəsində yurd-yuvasından didərgin düşmüş qaçqın və məcburi köçkünlərimiz üçün salınan şəhərciklərin adları da maraqlıdır: *Gülüstan, Qayıdış və s.* Bununla belə qaçqın şəhərciklərinin adlarının nömrələrlə differensiallaşdırılması (məsələn *1 nömrəli Qayıdış, 2 nömrəli Qayıdış, 3 nömrəli Qayıdış, 10 nömrəli Qayıdış* və s.) bir qədər qeyri-normal vəziyyət yaratmışdır.

8) Arxaikləşərək passiv fonda keçmiş oykonimlər: Vaxtilə hazırda faktiki mövcud olmayan bir sıra inzibati-ərazi vahidlərinə verilən bəzi toponimlər də bu dövrdə rəsmi sənədlərdən çıxarılmış, bu adlar passiv lüğət fonduna keçmişdir. Aşağıdakı nümunələr buna misaldır: *Ağdaşkənd, Seyidli, Ağdamkənd, Qaradağlı, Sarıhacılı, Muradbəyli, Pəriqulular, Əlimərdanlı /Ağdam/, Qarabulaq /Qax/, Alıncalı /Samux/, V.İ.Lenin adına qəsəbə /Ağstafa/ və s.*

Müstəqillik dövründə Azərbaycanda yaşayış məntəqələrinin adlandırılması və toponimlərin dəyişdirilməsi işinin qanunvericilik əsasları da xeyli dərəcədə təkmilləşdirilmişdir. Bu məsələ indi Azərbaycanın dövlət dili haqqında qanun, həmçinin «Ərazi quruluşu və inzibati ərazi bölgüsü haqqında» Azərbaycan respublikası qanunu əsasında tənzimlənir.

ƏDƏBİYYAT

1. Adilov.M.M., Paşayev.A. Azərbaycan onomastikası. B.: Azərbaycan Universiteti nəşriyyatı, 1987.
2. Axundov A.A. Torpağın köksündə tarixin izləri. B.: Gənclik, 1983.
3. Azərbaycan SSR. İnzibati-ərazi bölgüsü. B.: Azərənəşr, 1979.
4. Azərbaycan toponimləri. Ensiklopedik lüğət. B.: "Azərbaycan Ensiklopediyası" NPB., 2000.
5. Bakıxanov A. Gülüstanı-İrəm. Azərbaycan SSR EA Nəşriyyatı. B.: 1951.
6. Əhmədov T.M. Azərbaycan toponimikasının əsasları. Bakı Universiteti nəşriyyatı. B.: 1991.
7. Əsədov Ə. Toponimlər coğrafi xəritələrdə. B.: APU, 1995.
8. Həsənov A.Q. Coğrafi adlarda tarixin izləri / ADU-nun Elmi əsərləri. Dil və ədəbiyyat seriyası. 1966, № 3, c. 19-27.
9. İsrailova R.D., Məşədiyev Q.İ., Cəfərov Q.H.. Azərbaycan dilinin onomastikası. B.: Elm, 1987.
10. Qurbanov A.M. Azərbaycan dilinin onomalogiyası. B.: Maarif, 1988.
11. Qurbanov A.M. Azərbaycan onomastikası. B.: API, 1986.
12. Qurbanov A.M. Azərbaycan onomastikası məsələləri. B.: API, 1986.
13. Məşədiyev Q.İ. Zaqafqaziyanın Azərbaycan toponimləri. B.: Elm, 1990.

14. Mollazadə S. "Coğrafi adlar və Azərbaycan dilinin tarixi. B.: Elm. 1973.
15. Мурзаев Э.М.. География в названиях. М.: Наука, 1979.
16. Мурзаев Э.М. Очерки топонимики. М.: Мысль, 1974.
17. Никонов.В.А. Имя и общество. М.: Изд. Наука, 1974.
18. Суперанская А.В.Общая теория имени собственного. М.: Наука, 1973. 19. Суперанская А.В. Что такое топонимика? М.: Наука, 1985.

АЗЕРБАЙДЖАНСКАЯ ТОПОНИМИЯ В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ

Я.ДЖАФАРОВ

АННОТАЦИЯ

В статье исследуется происходящий процесс в системе географических названий в период независимости Азербайджана. Автор старался определить влияние событий конца 80-х начало 90-х годов в топонимию Азербайджана. Рассказывается о восстановлении исторических названий, принципах создания новых имен, дается оценка общей панорамы в научном аспекте. Многие фактовые материалы анализируются в историческо-лингвистическом плане.
